

Цитування:

Чумаченко О. П. «Entertainment» як векторна складова розвитку західноєвропейської культури XIX – початку XX століття. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2020. № 4. С. 27-32.

Чумаченко Олена Петрівна,

кандидат культурології,

Криворізький коледж

Національного авіаційного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7803-9181>

chumachenko10@ukr.net

Chumachenko O. (2020). "Entertainment" is a vector component of the development of Western European culture in the XIX - early XX centuries. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 4, 27-32 [in Ukrainian].

«ENTERTAINMENT» ЯК ВЕКТОРНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Мета роботи – простежити динаміку культурно-сміслових орієнтирів феномену «Entertainment» в контексті розвитку західноєвропейської культури XIX – початку XX століття. **Методологія дослідження** полягає у застосуванні аналітичного методу – для визначення теоретико-методологічних засад дослідження феномену «Entertainment» у просторі західноєвропейської культури XIX – початку XX століття; історико-культурологічного – для простеження динаміки культурно-сміслових орієнтирів феномену «Entertainment» у контексті розвитку західноєвропейської культури зазначеного історичного періоду; методу компаративістики – для аналізу підходів до розуміння феномену «Entertainment»; герменевтичного методу – для інтерпретації змістовного навантаження поняття «Entertainment» у контексті розвитку західноєвропейської культури XIX – початку XX століття. **Наукова новизна** статті полягає у тому, що вперше проаналізовано і досліджено феномен «Entertainment» як векторну складову розвитку західноєвропейської культури XIX – початку XX століття. **Висновки.** Дослідження феномену «Entertainment» в рамках предметного поля культурології вимагає використання міждисциплінарного підходу, який набуває своїх чітких рис при виборі предмета дослідження. Феномен «Entertainment» виступає засобом уособлення винятковості; специфічним екзистенційним концептом, фундаментальним принципом філософського пізнання, завдяки якому розкриваються відносини людини з самим собою, з іншими людьми; формою передачі внутрішньої динаміки змін у почуттях, що віддзеркалює пошукові форми відповідних засобів для втілення психологічного життя відокремленого від інших та зосередженого у самому собі індивідуального «Я»; - усі зазначені аспекти яскраво доводять визначення феномену «Entertainment» як однієї з векторних складових розвитку західноєвропейської культури XIX – початку XX століття.

Ключові слова: «Entertainment»; західноєвропейська культура XIX – початку XX століття; екзистенційний концепт; позитивізм.

Chumachenko Olena, Ph.D., Candidate of Cultural Studies, Krivvyj Rog College of National Aviation University

"Entertainment" is a vector component of the development of Western European culture in the XIX - early XX centuries

The purpose of the article consists of investigating the dynamics of cultural and semantic reference points of the "Entertainment" phenomenon in the context of the development of Western European culture in the XIX - early XX centuries. **The research methodology** consists in the application of analytical method - to determine the theoretical and methodological foundations of the study of the phenomenon of "Entertainment" in the context of Western European culture of the XIX - early XX centuries; we use the historical and cultural method to investigate the dynamics of cultural and semantic reference points of the phenomenon of "Entertainment" in the context of the development of Western European culture of this historical period; method of comparative studies - for the analysis of approaches to understanding the phenomenon of «Entertainment»; the hermeneutic method - for the interpretation of the semantic content of the concept of "Entertainment" in the context of the development of Western European culture of the XIX - early XX centuries. **The scientific novelty** of the work is that for the first time the essence of the phenomenon of «Entertainment» as a vector component of the development of Western European culture of the XIX - early XX century. **Conclusions.** The study of problems phenomenon of «Entertainment» requires the use of an interdisciplinary approach, which acquires its clear features when choosing a subject of study. The phenomenon of «Entertainment» is a way of personifying exclusivity; a specific existential concept, which is considered as a fundamental principle of philosophical knowledge, due to which a person's relationship with himself, with other people, is revealed; a form of

transferring the internal dynamics of changes in feelings, which reflect the search forms of certain methods for the embodiment of the psychological life of an individual "I" isolated from others and concentrated in itself. All the specified aspects vividly prove the definition of the «Entertainment» phenomenon as one of the vector components of the development of Western European culture in the XIX - early XX centuries.

Key words: «Entertainment», Western European culture of the 19th - early 20th centuries, existential concept, positivism.

Актуальність теми дослідження. У контексті сучасної соціокультурної ситуації, яка склалась в нашій країні, а також у світі виникає потреба переосмислення формату «інформаційного суспільства» на суспільство «Entertainment», тому що цей феномен стає одним із головних провідних чинників взагалі розвитку держави, він починає охоплювати економічну, політичну, практично усі сфери соціального буття. У кожному історичному періоді феномен «Entertainment» мав свої особливості, але саме наприкінці XIX початку XX століття у культурі західної Європи з'являються відповідні тенденції трактування даного феномену як засобу уособлення винятковості; засобу маніпулювання суспільною думкою; формою передачі внутрішньої динаміки змін у почуттях; створюється тенденція до пошуку відповідних засобів, які б віддзеркалили психологічне життя відокремлене від інших, життя митця зосередженого у самому собі, який плекає власне індивідуальне «Я»; - усі ці аспекти, у відповідній проекції на сучасну ситуацію дозволять зрозуміти специфіку появи медійно-культурологічних трансформацій, які диктують нові умови моделювання сучасної соціокультурної реальності. Тому звернення до тематики дослідження феномену «Entertainment» як векторної складової розвитку західноєвропейської культури XIX-XX століття набуває особливої актуальності.

Аналіз досліджень і публікацій. Феномен «Entertainment» у даному ракурсі досліджується вперше, є багато дотичних і символічних визначень які межують з даним поняттям, але при детальному аналізі все ж таки інформація про цей феномен прослідковується в межах предметного поля культурології та філософії у працях Д. Богоявленської, М. Крауза, Б. Новікова, С. Рубінштейна, А. Шуміліна. Проблематиці феномену «Entertainment» у культурі доби модернізму, особливо інтерпретації змістовного навантаження даного соціокультурного явища присвячені праці А. Адлера, А. Бергсона, А. Гайджутиса, А. Гранта, Ч. Ломброзо, Ж. Маритена, Ф. Ніцше, Г. Россолімо, З. Фрейда, В. Фріче. Неможливо розглядати даний феномен без його

взаємозв'язку з роботами, у яких подається аналіз історичних трансформацій культури, у тому числі і культури початку XX століття (Є. Більченко, Ю. Богущкий, П. Герчанівська, М. Каган, Ю. Лотман, А. Моль, Е. Тоффлер).

У XIX столітті феномен «Entertainment» є не лише важливою складовою мистецького життя, а і специфічним екзистенційним концептом. Згідно з концепцією позитивізму феномен «Entertainment» безпосередньо пов'язан з природними потребами людини. Безумовно, позитивізм постав теоретичним базисом натуралізму у мистецтві, характерні риси якого визначаються у «біологізуючій концепції людини» [2, 263]. Наприклад, завдяки концепції «головного характеру» І. Тена, у проблематиці феномену «Entertainment», відпрацьовується певний принцип, що зумовлює необхідність залучення біологічного і медичного досвіду у вивчення даної проблематики. Завдяки цьому принципу дана проблематика починає розглядатись у аспекті художньої інтерпретації з точки зору морально-етичних проблем. Слід зазначити, що найвидатніші представники натуралістичного напрямку Е. Золя і брати Гонкури, які створювали свої шедеври під впливом ідей О. Конта і І. Тена, звернули увагу на мотив спадковості, який став центральним у їх творчості. «Так, відомий цикл «Ругон-Маккари» Е. Золя ґрунтувався на осмисленні ідеї «поганої спадковості», що безпосередньо впливає на вчинки та долі представників цього роду. Симптоматично, що героя заключного твору цього циклу «Доктор Паскаль», який і є останнім з Ругон-Маккарів, автор робить лікарем, надаючи йому, а, водночас і собі, можливість підбити певні підсумки щодо патологічної генеалогії цього роду. Отже, Е. Золя використовує мотив спадковості, який, «пропустивши» через свій внутрішній світ, трансформує на «погану спадковість», що природно впливає на психологію його героїв та мотивує їхні вчинки» [9, 95].

З приводу зазначеного, у 1877 році побачила світ «Фізіологічна естетика А. Гранта, і саме в цій праці мова йшла про аналіз психофізіологічних станів особистості, який сприяв вивченню питань, пов'язаних з

проблематикою феномена «Entertainment» саме у аспекті «моральних провокацій» [5]. Концепція А. Гранта і узагальнила певні тенденції натуралістичного напрямку: дослідник підкреслював, що у процесі «Entertainment» акцент переважно робиться на «інтелектуальні почуттєві органи», а «відчуття смаку» і «відчуття запаху» не відіграють будь-якої ролі і не мають «виходу» у мистецьку площину, тому що це «фізіологічні ознаки». Аналізуючи художню практику даного періоду (наприклад роман Е. Золя «Жерміналь» та «Пастка») намітилась тенденція щодо використання комплексної інтерпретації системи людських почуттів [6]. У концепції А. Гранта йдеться про синтез почуттів у процесі «Entertainment», який фактично є передвісником ідеї міжпочуттєвих асоціацій, що була запропонована неопозитивістами О. Огденом і А. Річардсом.

У інтерпретації Дж. Рьоскіна феномен «Entertainment» набуває елітарного відтінку. На відміну від процесу нівелювання зазначеного феномену як явища, якому притаманний масовий характер, Дж. Рьоскін акцентує увагу на естетичному ідеалі у процесі «Entertainment». Дж. Рьоскін зазначає: «Якщо життя, радості і закони краси такі ж священні частини творіння в матеріальному Божому світі, як чеснота в світі духовному, то художник, досліджуючи ці закони, викликаючи ці радості і сприяючи продовженню цьому житті, виконує одну з найбільших завдань людства. Це посередник між природою і нами. Він розгадує і оспівує її, він увічне пам'ять про неї» [10, 126-127].

Осмилюючи індивідуальний рівень естетичного ідеалу, Дж. Рьоскін розпочав аналіз порівняння специфіки пізнання в мистецтві і науці. «Дослідник підкреслював, що, на відміну від науки, яка пізнає предмети у контексті об'єктивної істини, мистецтво осмислює їх через емоційно-почуттєве начало, наповнюючи їх новим змістом. Розробка Дж. Рьоскіним авторської категорії «патетична емоція» стає для дослідника своєрідним «концептуальним трампліном», що уможливило вихід у проблематику естетичного ідеалу, який для Рьоскіна базується на культурі краси» [9, 82].

У інтерпретації А. Бергсона, який приділяв значну увагу питанням здатності митця до колективного гіпнозу, без якого сучасне видовище не може існувати, феномен «Entertainment» розглядається як засіб, що дозволяє проникнути у заборонені сфери

свідомості, тобто у сферу недосяжної, але інтуїтивно відчутної істини [3].

Щодо трактування феномену «Entertainment» у концепції Ж. Марітена і А. Камю то їх погляди співпадають. А. Камю акцентує увагу на теорії взаємовпливу автору і твору, наголошуючи, що мистецтво всередині митця, а Ж. Марітен пропонує концепцію взаємозв'язку твору і внутрішнього світу митця, що має «...вітальну здібність, яку ми, без сумніву, повинні розглядати, відокремивши її природу від усього стороннього, але яка існує всередині людини, і яку людина використовує для створення хорошого твору» [8].

З. Фрейд трактує даний феномен як психотерапію, форму узаконеної культурою сублимації лібідозної енергії [14, 242]. Нірі Кріштоф підкреслює, що висловлювання З. Фрейда щодо феномену «Entertainment» підхопив його послідовник Ш. Фереці. Інтерес щодо експериментів у сфері мистецтва, розважальної діяльності, особливо у галузі «музичної терапії», якою особливо цікавився З. Фрейд, серед австрійських психологів був дуже великим. На мистецтво цього часу покладаються великі надії. Роль митця тлумачиться як відповідне сприяння піднесенню «людства над суспільними негараздами завдяки художньому, а значить безпосередньому, емоційному переживанню тих ідей, які є перспективними для майбутнього» [13, 240].

У концепції засновника індивідуальної психології А. Адлера (1870–1937 рр.), феномен «Entertainment» розглядається у якості певного засобу подолання «комплексу неповноцінності». Дослідник пропонує використання понять «компенсація» і «надкомпенсація» [1]. На його думку, ці поняття фігурують у якості засобу подолання фізичних недоліків. На думку А. Адлера, саме вони створюють можливості для знаходження людиною «бажаної волі», наприклад, глухий Бетховен створив свою геніальну «Героїчну симфонію», а епілептичні напади Достоевського перетворюються на пристрасний творчий порив.

Феномен «Entertainment» у контексті «колективного позасвідомого» розглядає і К.-Г. Юнг [16]. У книзі «Класичне мистецтво і сучасність» А. Гайджугіс особливу увагу «концентрує на «теорії колективного позасвідомого» К.-Г. Юнга, оскільки юнгіанські «архетипи» є своєрідними провідниками уявлень доісторичної людини, що переходять від одного покоління до іншого

[4]. Феномен «Entertainment» ніби оголює архетипні уявлення через створення символів, які є невід'ємними від давнього міфологічного мислення. Символ у теорії К.-Г. Юнга є формою переходу від тимчасового до вічного.

З відкриттям анонімних структур свідомості в осмисленні проблематики «Entertainment» умовно можна виокремити два аспекти. Один з них пропонує розуміти розважальну діяльність як спонтанне і стихійне, що здійснюється поза свідомістю людини. Ця лінія зв'язує визначену діяльність лише з її результатом і не втручається у сам процес. Цей план роботи анонімних структур стосується самого творчого добутку, який не має особливості і тому для якого особливості не є критерієм. Особливий зміст справжнього твору мистецтва полягає саме в тому, що йому вдається вирватися на простір з тісноти і тупиків особистісної сфери, залишивши позаду всю тимчасовість і недовговічність обмежень індивідуальності.

К.-Г. Юнг зазначає, що на відміну від особистого несвідомого, колективне несвідоме не піддається усвідомленню. Воно – ніч і існує як спадщина, що супроводжує людство з давніх часів, як якась можливість, що може виявляти себе у якості необхідності лише за певних обставин. Його немає ані в предметно-матеріальному, ані в ідеальному образі, воно – можливість, за допомогою якої регулюється принцип формування творчого матеріалу. Колективне несвідоме у звичайних умовах не має тенденції ставати усвідомленим і не може бути предметом «спогадів», оскільки воно ніколи не було забуте. Воно прийшло з первісних племен у формі мнемічних образів, що існують не як уроджені ідеї, а як уроджені можливості появи ідей, що збуджують фантазію і одночасно контролюють її, спрямовуючи її і обмежуючи певною рамкою категорій. Роботу колективного несвідомого можна співвіднести з характером діяльності ідей, існування яких установлюється тільки за результатом їхнього впливу на художній твір. Таким досвідом виступає саме «Entertainment» як колективне несвідоме, форма акумуляції соціокультурного досвіду.

Колективне несвідоме є своєрідними когнітивними зразками, на які орієнтується інстинктивне поведіння. Архетип, виходячи із цього, містить у собі розмаїття того досвіду, що був накопичений нескінченною кількістю предків, які діяли методом проб і помилок, відбираючи таким чином найбільш доцільні зразки поведінки і дії. Архетип з'єднується з певними поданнями досвіду, які піддаються

свідомій обробці, наслідком чого є виникнення «архетипічних образів», що сприймаються як щось далеке і могутнє [16]. Ці образи проникають у міфологію, релігію, і звідси – велика увага К.-Г. Юнга до символіки в культурі, тому що символами маскуються ті стихії, які є вираженням колективного несвідомого. У даному аспекті «Entertainment» сприяє встановленню відповідної гармонії між стихійним початком, представленим в архетипі, і початком властиво культурним, представленим у міфі, ритуалі, релігії, що дозволяє захистити соціокультурні відносини від вторгнення потужних неконтрольованих сил. Таким чином, «Entertainment» стає символотворчістю, що визначає цілком відчутні границі взаємин з неприборканою психічною енергією. Отже, «Entertainment» є початком, що врівноважує, у якому індивідуальна свідомість знаходить компенсацію своєї психічної нестійкості.

Розглядаючи феномен «Entertainment» як засіб уособлення винятковості, слід наголосити увагу на значущості теоретичного діалогу між Г. Россолімо і Ч. Ломброзо з приводу геніальності як божевілья. Ч. Ломброзо зазначає: «Тепер запитасмо себе, чи можливо на підставі вищевикладеного факту прийти до висновку, що геніальність взагалі є не що інше, як невроз, божевілья? Ні, такий висновок був би помилковим. Правда в бурхливому житті геніальних людей є моменти, коли ці люди представляють велику схожість з божевільними, і в психічній діяльності тих і інших є чимало спільних рис, наприклад посилена чутливість, екзальтація, що змінюються апатією, оригінальність естетичних творів та здатність до відкриттів, схильність до самогубства» [7, 211]. Г. Россолімо був переконаний, що не тільки природні здібності особистості пов'язані з патологічною основою, але і сам процес «Entertainment» пов'язаний зі складними психопатичними станами [11]. Цей теоретичний діалог між Г. Россолімо і Ч. Ломброзо, сприяв появі висновку Г. Россолімо щодо існування тотальної паталогізації в усіх видах творчого процесу.

У даному контексті розглядання проблематики «Entertainment» слід відзначити вагомість концепції В. Фріче (1870–1929 pp.). Осмисленню проблематики розважальної діяльності дослідник приділяє значну увагу, що особливо виявилось у праці «Поезія кошмарів і жаху. Декілька розділів з історії літератури і мистецтва на Заході» (1912) [15]. Робота складається з п'яти розділів, і у назві

кожного фіксується як соціально-формаційний, так і історичний параметри. Поступово у творі починають простежуватися тенденції звернення до проблематики «геніальності і божевілья» в аспекті вивчення питань, пов'язаних з феноменом «Entertainment». На думку В. Фріче, немає нічого дивного у тому, що наприкінці XIX – початку XX ст. літературні та живописні твори, а також театральні вистави набувають емоційної збудженості, і пов'язано це безпосередньо з соціальним фактором – ставленими стосунками.

«На наших очах, наприкінці XIX – початку XX ст. протікає третя епоха жаху перед життям, третя епоха панування страшних масок і потворних гримас» [15, 6]. В. Фріче підкреслював, що жінка все більше перетворюється на войовничу амазонку. Звідси і беруть свої витoki «Саломея» О. Уайльда і «Сад катувань» О. Мірбо. Також дослідник робить наголос на тому, що періоди песимістичної і агресивної спрямованості «Entertainment» збігаються з періодами значних соціальних криз.

Висновки. Отже, розглядаючи феномен «Entertainment» у психологічному аспекті як засіб уособлення винятковості, слід, насамперед, зосередити увагу на значущості концепцій З. Фрейда, Г. Малера, А. Адлера, К. Юнга, Г. Россолімо і Ч. Ломброзо. «Entertainment» як психотерапію, форму узаконеної культурою сублімації лібідозної енергії розглядав З. Фрейд. Трактатування «Entertainment» як засобу формування певних моральних установок (театральні постановки, концерти, вистави мають можливість звертатися до прихованого у людській підсвідомості, що дає можливість більш активно впливати на людську психіку, і, як наслідок, формувати у людини певні моральні установки) належить Г. Малеру. Для А. Адлера «Entertainment» – засіб подолання «комплексу неповноцінності». Важливо, що методологічну основу «Entertainment» складає концепція типологізації, на яку спиралась провідні представники західноєвропейської культурологічної думки кінця XIX – початку XX ст., зокрема, К. Юнг («інтраверсія» – «екстраверсія») та Ф. Ніцше (концепція діонісійсько-аполонівського початку) [16; 12]. «Entertainment» виступає векторною складовою розвитку західноєвропейської культури XIX – початку XX століття, формуються тенденції розвитку медійно-культурологічних чинників, які будуть диктувати моду у майбутньому, тобто XXI

столітті, створюючи нову соціокультурну реальність.

Література

1. Адлер А. О нервическом характере / [пер. с нем. И. В. Стефанович]. СПб. : Университетская книга, 1997. 388 с.
2. Беляев А. А. Эстетика: Словарь. М. : Политиздат, 1989. 447 с.
3. Бергсон А. Творческая эволюция. М. : КАНОН-пресс, Кучково поле, 1998. 384 с.
4. Гайджутис А. Л. Классическое искусство и современность. М. : Знание, 1983. 63 с.
5. Grant Allen. Physiological Aesthetics and Philistia / Allen Grant. URL : <https://archive.org/stream/myfirstbookexper00besarich#page/42/mode/2up> (дата звернення: 02.02.2019)
6. Золя Эмиль. Западня. Жерминаль: [роман] / [пер. с франц. Н. Немчиновой., вступ. статья А. Пузикова., примеч. С. Зенкина]. М. : Худож. Лит., 1988. 783 с.
7. Ломброзо Ч. Геніальність і божевілья: Паралель між великими людьми і божевільними / [пер. з італ. К. Петюшинової]. К. : Україна, 1995. XI. 276 с. : іл.
8. Маритен Ж. Ответственность художника / [пер. с франц. Л. М. Степачева]. – URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Mariten/index.php (дата звернення 03.07.2020)
9. Оніщенко О. І. Художня творчість у контексті гуманітарного знання. К. : Вища шк. 2001. 179 с.
10. Рескин Джон. Орлиное гнездо (10 лекций об отношении естествознания к искусству) / [пер. Л. П. Никифорова]. М. : «Книжное дело», 1903. 102 с.
11. Россолімо Г. И. Психологические профили / Г. И. Россолімо. – СПб. : Изд-во М. А. Александрова, 1910. 52 с.
12. Ницше Фридрих. Рождение трагедии, или Эллинизм и пессимизм / [пер. с нем. Г. А. Рачинского]. URL: http://az.lib.ru/n/nicshe_f/text_0010.shtml (дата звернення: 10.05.2020)
13. Уланова С. І. Музичне просвітництво XIX століття: Австрія і Німеччина: монографія. К. : ДАККіМ, 2002. 252 с.
14. Фрейд З. По ту сторону принципа удовольствия / [пер. с нем. А. А. Гушина]. М. : Прогресс, 1992. 569 с.
15. Фріче В. Поэзия кошмаров и ужаса. Несколько глав из истории литературы и искусства на Западе. С картинами художников: Босха, Брегеля и др. / М. : Художественная печать, 1912. 343 с.
16. Юнг Карл. Избранное / [пер. с нем. Глушака Е. Б., Бутузова Г. А., Собоцкого М. А. и др.]. М. : Попурри, 1998. 448 с.

References

1. Adler A. (1997). About the nervous character. Transl. from German by I. V. Stefanovich. SPb.: University book [In Russian].
2. Belyaev A.A.(1989). Aesthetics: Dictionary. Moscow: Politizdat [In Russian].
3. Bergson A. (1998). Creative evolution. Moscow: KANON-press, Kuchkovo pole [In Russian].
4. Gaydzhutis A. L. (1983). Classical art and modernity. Moscow: Knowledge [In Russian].
5. Grant Allen. Physiological Aesthetics and Philistia. Allen Grant. URL: <https://archive.org/stream/myfirstbookexper00besarich/page/42/mode/2up>
6. Zola Emil. (1988). Trap. Germinal. Transl from French by N. Nemchinova. Moscow: Artist. Lit. [In Russian].
7. Lombroso Ch. (1995). Geniality and God: Parallel with great people and gods. Trans. from ital. By K. Petyushinova. K.: Ukraine [In Russian].
8. Mariten ZH. (1960). Artist responsibility. Transl. from french by L. M. Stepacheva. Retrieved from http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Mariten/index.php
9. Onishchenko O. Í. (2001). Artistic creation in the context of humanitarian knowledge. K.: Vishchashk. [In Ukrainian].
10. Reskin Dzhon. (1903). Eagle's Nest (10 lectures on the relationship of natural science to art. Transl. from English by L. P. Nikiforova. Moscow: «Knizhnoye delo» [In Russian].
11. Rossolimo G.I. (1910). Psychological profiles. SPb.: Publishing house of M. A. Aleksandrov [In Russian].
12. Nietzsche Friedrich. Birth of Tragedy, or Hellenism and Pessimism. Trans. from German by G. A. Rachinsky. URL: http://az.lib.ru/n/nicshe_f/text_0010.shtml
13. Ulanova S. I. (2002). Musical education of the 19th century: Austria and Nimechchina. K.: DAKKKiM [In Ukrainian].
14. Freyd Z. (1992) Beyond the pleasure principle. Transl. from German by A. A. Hushyna. Moscow: Prohress [In Russian].
15. Fritsche V. (1912). Poetry of nightmares and horror. Several chapters from the history of literature and art in the West. With paintings by artists: Bosch, Bregel, etc. Moscow: Art press [In Russian].
16. Jung Karl. (1998). Favorites Trans. from German by Glushaka E.B., Butuzova G.A., Sobutskiy M.A., and others. Moscow: Potpourri [In Russian].

*Стаття надійшла до редакції 04.05.2020
Отримано після доопрацювання 12.06.2020
Прийнято до друку 17.06.2020*